

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 14(2) (2024)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.14.2.10

Arkadiusz Machniak

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID 0000-0002-8092-9973

Dlaczego rozwiązano Urząd Ochrony Państwa? Polityka a służby specjalne w Polsce

**Why Was the Office for State Protection Disbanded?
Politics and the Secret Services in Poland**

Abstrakt

Celem artykułu jest ukazanie formalnych i nieformalnych uwarunkowań kolejnej po 1990 roku reformy polskich służb specjalnych. W ramach pracy autor planuje przedstawić przesłanki merytoryczne ówczesnego obozu rządowego, reprezentowanego przez SLD, argumentującego zasadność przedmiotowej reformy. Ukazane zostaną zmiany organizacyjno-strukturalne, jakie przeprowadzono w nowych, powołanych do życia po rozwiązaniu UOP służbach: Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Drugim wątkiem będzie przedstawienie zmian personalnych w nowych służbach polegających na rozliczeniu kadry UOP, związanej z obozem solidarnościowym tworzącym UOP w 1990 roku, i obejmowaniu kluczowych stanowisk przez byłych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w wielu przypadkach formalnie powiązanych z SLD.

Słowa kluczowe: Urząd Ochrony Państwa, służby specjalne, wywiad, kontrwywiad, polityka

Abstract

The aim of the paper is to present the formal and informal conditions surrounding the subsequent reform of the Polish secret services after 1990. As part of this study, the author intends to present the substantive arguments put forward by the then-ruling camp, represented by the Democratic Left Alliance (SLD), to justify the reform in question. The paper will also examine the organizational and structural changes introduced in the newly established services following the dissolution of the Office for State Protection (UOP): the Internal Security Agency and the Intelligence Agency. The second focus will be a presentation of the personnel changes introduced in the new service, which involved the removal of UOP staff associated with the Solidarity movement

that had established the office in 1990, and the appointment of former Security Service officers to key positions – many of whom were formally linked to the SLD.

Keywords: Office of State Protection, special services, intelligence, counterintelligence, politics

Wstęp

Służby specjalne¹ stanowią niezwykle istotny instrument polityki bezpieczeństwa każdego państwa. Abstrahując od wielu mitów dotyczących ich istnienia i działalności związanej z niejawnością większości realizowanych przedsięwzięć, należy zaznaczyć, iż posiadanie sprawnych, profesjonalnych służb leży w interesie każdego demokratycznego państwa. W państwie totalitarnym służby specjalne też odgrywają niezwykle istotną rolę, będąc podporą sytemu i stanowiąc faktycznie policję polityczną, czego Polska doświadczyła w okresie 1944–1989.

W latach 1989–1990 przeprowadzono reformę polskich służb specjalnych, likwidując komunistyczne cywilne oraz wojskowe organy bezpieczeństwa i powołując w ich miejsce kolejno Urząd Ochrony Państwa (UOP), a następnie Wojskowe Służby Informacyjne (WSI). Kolejne lata wolnej i demokratycznej Polski przebiegały pod znakiem niezwykle istotnych przeobrażeń w życiu politycznym i gospodarczo-społecznym. Pojawiły się nowe aspiracje, np. do wstąpienia do NATO i UE, jak i nowe wyzwania związane z zagrożeniami wynikającymi z upadku dwubiegunowego świata, np. wzrost przestępczości zorganizowanej czy też terroryzm międzynarodowy. Musiały więc zostać dostosowane nowe polskie służby. Jednak nad ich bieżącą działalnością przez wiele lat istnienia ciążyło widmo przeszłości. Głośna sprawa dotycząca „teczek”, zarzuty o dawną agenturalną działalność wielu polityków i nie tylko, pojawiające się afery i uwikłanie służb w spory polityczne (np. afera „Olina” z 1995 roku) fatalnie wpływały na działalność służb specjalnych. Politycy poszczególnych opcji mniej lub bardziej ostentacyjnie pokazywali wykorzystywanie służb do brutalnych rozgrywek na scenie politycznej. Z biegiem czasu jasne stało się, że formacje powołane po likwidacji Służby Bezpieczeństwa (SB) i Wojskowej Służby Wewnętrznej ponownie staną się przedmiotem reformy.

W ramach tekstu autor postara się udzielić odpowiedzi na pytania badawcze: jakie były merytoryczne i nieformalne przesłanki do reformy UOP? Jak reforma ta została przeprowadzona przez ówczesny Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD)?

Teza badawcza związana z przyjętymi pytaniami brzmi następująco: przesłanki jakimi kierowało się SLD, wynikały z zamiaru przejęcia pełnej kontroli politycznej nad nowymi służbami i zneutralizowania do maksymalnego minimum wpływów w szeregach służb kadr powiązanych z obozem solidarnościowym.

Tekst opracowany został na podstawie dostępnej literatury naukowej i popularnonaukowej. Pewnym jego wzbogaceniem jest wykorzystanie przez autora wywiadów

¹ Autor pod tym pojęciem rozumie wywiad i kontrwywiad bez odwoływania się do innych instytucji o charakterze policyjnym posiadających uprawnienia operacyjno-rozpoznawcze czy też analityczno-informacyjne.

z dwoma byłymi funkcjonariuszami UOP, którzy przy zastrzeżeniu poufności swoich danych zgodzili się na przekazanie informacji dotyczących reformy tej służby w 2002 roku. Opisują okoliczności i atmosferę, jaka jej towarzyszyła w szeregach kadry UOP. Relacje te zostaną przytoczone w formie dosłownej przy krytycznym uwzględnieniu możliwej subiektywności, wynikającej z faktu służby tych funkcjonariuszy w UOP.

Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa

Jak twierdzą Łukasz Roman i Grzegorz Winogrodzki: „Służby specjalne to nazwa instytucji, która prowadzi działania o charakterze niejawnym, tj. operacyjno-rozpoznawczym. Należy zaznaczyć, iż tym mianem określa się wywiad i kontrwywiad (...) Pojęcie to, aczkolwiek ugruntowane mocno w języku potocznym, jak również używane w doktrynach i terminologii fachowej, nie występuje w języku prawnym, czy w sformułowaniach aktów normatywnych. Głównym celem służb specjalnych jest pozyskiwanie i ochrona informacji kluczowych dla zapewnienia zewnętrznego i wewnętrznego bezpieczeństwa państwa. W państwach demokratycznych działania służb specjalnych wymykają się czasami spod kontroli organów nadzorczych (...). Służby specjalne reżimów totalitarnych i państw niedemokratycznych stosują czasami techniki niedozwolone przez prawo ich państwa macierzystego, m.in.: szantaż, przekupstwo, nielegalny handel bronią i narkotykami oraz skrytobójstwo”².

Z kolei Jan Larecki – były funkcjonariusz wywiadu cywilnego – postrzega służby specjalne jako „usytuowane w strukturze aparatu władzy państwowej organizacyjnie samodzielne lub wchodzące w skład innej jednostki państwowej (np. ministerialnej) instytucje, uprawnione do prowadzenia różnych działań o charakterze tajnym, mających na celu: ochronę interesów narodowych, bezpieczeństwa państwa oraz jego instytucji politycznych przed różnymi zagrożeniami ze strony sił zewnętrznych i wewnętrznych między innymi takich jak szpiegostwo, działania przeciw polityce zagranicznej, działania antypaństwowe opozycji, zamachy, terroryzm, sabotaż i tym podobne (przedmiot działań cywilnych i wojskowych służb kontrwywiadu, służby bezpieczeństwa, policji politycznej lub odrębnej policji do spraw cudzoziemców), ujawnianie i zwalczanie szczególnie groźnych przestępstw, zabezpieczenie tajemnic państwowych; zdobywanie, opracowywanie i dostarczanie naczelnym władzom państwowym wiarygodnych informacji o sytuacji politycznej, społecznej, gospodarczej i militarnej w innych krajach, regionach czy miejscach świata pod kątem interesów i zagrożeń dla kraju własnego (w głównej mierze cele te realizują cywilne i wojskowe służby wywiadu); prowadzenie operacji specjalnych przeciw różnym innym aktualnym i potencjalnym źródłom zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa”³.

Służby specjalne realizują wiele zadań ukierunkowanych na zapewnienie ochrony i stosownego zakresu bezpieczeństwa i porządku publicznego. Zasadniczym

² Ł. Roman, G. Winogrodzki (2016). *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej. Józefów, s. 6.

³ J. Larecki (2007). *Wielki Leksykon Służb Specjalnych Świata*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa, s. 621–622.

determinantem kształtującym ich organizacyjne i prawne wyspecjalizowanie jest jednak realizowanie przez nie czynności wywiadowczych i kontrwywiadowczych⁴.

Wywiad definiuje się jako wyspecjalizowane instytucje państwowe ukierunkowane na pozyskiwanie niedostępnych innymi sposobami informacji wojskowych, politycznych i gospodarczych państwa. Kontrwywiad natomiast to wszelkie działania instytucji, których celem jest udaremnianie działań wrogich wywiadów w rozpoznawaniu i neutralizowaniu własnej służby wywiadowczej i jej operacji⁵.

Wywiad i kontrwywiad są istotnym ogniwem w systemie bezpieczeństwa każdego państwa. Pełnią zasadniczą rolę w państwowych procesach decyzyjnych, zdobywając oraz analizując informacje i przekazując je najważniejszym organom władzy państwowej. Na tej podstawie podejmowane są decyzje w państwie o decydującym znaczeniu, zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego⁶.

Oceniając usytuowanie służb specjalnych w strukturze państwa, należy postrzegać je jako organ pełniący zadania w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego. Każde państwo posiada system instytucjonalny bezpieczeństwa wewnętrznego, w skład którego wchodzić urzędy i organy właściwości ogólnej, realizujące zadania w przedmiotowym zakresie. Ponadto posiada dodatkowo służby i instytucje wyspecjalizowane, dla których bezpieczeństwo wewnętrzne jest zasadniczym zakresem działań⁷.

Rolą służb specjalnych jest funkcja ochronna państwa, tym samym zapewniają one porządek publiczny i bezpieczeństwo, ochronę mienia i zdrowia ludzi oraz ciągłość systemu własności w wewnętrznym układzie stosunków społecznych. Służby specjalne mają określone zadania i kompetencje ustawowe, na podstawie których realizują czynności ukierunkowane na ochronę państwa przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Posiadają usytuowanie na strategicznym poziomie zarządzania państwem, będąc tym samym głównym źródłem informacji w procesie zapewnienia bezpieczeństwa kraju. Zabezpieczają również interesy ekonomiczne państwa, realizując przedsięwzięcia o charakterze ofensywnym i defensywnym. Pozyskują, analizują i przedkładają uprawnionym organom informacje mogące mieć strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego i międzynarodowej pozycji państwa⁸.

W demokratycznym państwie w obszarze życia publicznego przyjmuje się zasadę przejrzystości funkcjonowania organów władzy państwowej i transparentności ich działania. Natomiast w sferze bezpieczeństwa państwa służby specjalne działają, opierając się na zinstytucjonalizowanej niejawności. Dodatkowo zapewniając bezpieczeństwo

⁴ W. Jobda (2004). *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa*. W: J. Ziółkowski (red.). *Bezpieczeństwo Polski u progu XXI wieku*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji. Lublin, s. 166.

⁵ K. Wojciechowski (1995). *Encyklopedia szpiegostwa*. Wydawnictwo Spar. Warszawa, s. 54.

⁶ A. Żebrowski (2005). *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej (wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*. Oficyna Wydawnicza Abrys. Kraków, s. 194.

⁷ G. Rydlewski (2009). *Kształt systemu instytucjonalnego bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce*. W: S. Sulowski, M. Brzeziński (red.). *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*. Dom Wydawniczy Elipsa. Warszawa, s. 134.

⁸ Z. Grzegorowski (2011). *Instytucja „służby specjalne” a rzeczywistość funkcjonowania państwa polskiego. Wybrane zagadnienia*. „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, 8, *passim*.

państwa, mają prawo do ingerowania w płaszczyznę prywatną obywateli. W tym zakresie przedmiotowe formacje tworzą specyficzną enklawę w demokratycznym państwie⁹. Służby specjalne zajmują się istotnymi dla strategicznych interesów państwa obszarami. Wykrywają i przeciwdziałają zagrożeniom godzącym w jego egzystencję i funkcjonowanie. Formacje te powinny mieć klarownie sprecyzowany zakres zadań, uprawnień oraz właściwość przedmiotową. Posiadanie uprawnień do prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych jest jedną z cech specyficznych działań służb specjalnych¹⁰.

Służby specjalne powinny mieć tak określone kompetencje i zadania, aby ich specyfika była uregulowana na zasadzie wyłączności. Powinny mieć pewien monopol w określonym obszarze, charakteryzujący ich działania w rozpoznawaniu i neutralizowaniu pewnych zagrożeń. Muszą być wysoko wyspecjalizowane, prowadzić profesjonalne działania i unikać rywalizacji z innymi służbami bezpieczeństwa i kolizji w ich działalności. Tym samym służby specjalne sprawniej będą przeciwdziałać danym zagrożeniom i uniknąć sytuacji, w której różne służby interesują się tymi samymi zagrożeniami. Działania służb specjalnych i innych instytucji powinny się uzupełniać, a nie stanowić płaszczyznę do rywalizacji¹¹.

Służby specjalne i ich działalność muszą być pewnym elementem tworzenia zaufania politycznego i społecznego pomiędzy rządzącymi w państwie a jego obywatelami. W Polsce po 1989 roku stosunki między politykami a służbami specjalnymi i społeczeństwem często były mało klarowne i budziły zastrzeżenia. Problem ten jest faktycznie związany z zadaniami, jakie wykonują przedmiotowe formacje w demokratycznym państwie prawa¹².

Faktyczne realia relacji polityków i służb specjalnych w Polsce są bardzo często trudne i niejasne, a ich granica neutralności politycznej jest regularnie przekraczana. Politycy rzeczywiście kształtują działalność służb specjalnych, ale niejednokrotnie czynią to w sposób dla nich niekorzystny. Nadają im kompetencje, ale również próbują wpływać i wykorzystywać je jako narzędzie przydatne konkretnej partii politycznej. W taki sposób służby specjalne mogą być pomocne konkretnemu obozowi rządzącemu, np. w konfrontacji z przeciwnikami politycznymi. Zarzuty upolitycznienia służb specjalnych są obecne w dyskursie politycznym, naukowym i publicystycznym w Polsce od wielu lat. Zastrzeżenia w tym zakresie są przedstawiane praktycznie wszystkim ugrupowaniom sprawującym władzę po 1989 roku. Przykładem tego problemu są również regularne zmiany szefostwa służb specjalnych wraz ze zjawiskiem demokratycznej alternacji władzy¹³.

⁹ M. N. Ciesielski (2023). *Ewolucja służb specjalnych w Polsce. Wymiar prawno-społeczny*. „Journal of Modern Science”, 4 (53), Józefów, s. 671–672.

¹⁰ K. Kaczmarczyk-Kłak (2020). *Służby specjalne w systemie administracji bezpieczeństwa wewnętrznego*. „Prawo i Więź”, 3 (33), Sopot, s. 218–219.

¹¹ *Ibidem*, s. 221.

¹² R. Grochowski (2013). *Rola służb specjalnych w demokratycznym państwie prawa*. „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 4, Poznań, s. 196.

¹³ M. Wijatkowski (2010). *Polskie służby specjalne jako przedmiot zainteresowania nauk politycznych*. „Atheneum. Polskie Studia Politologiczne”, 25, Toruń, s. 166–167.

UOP w latach 1990–2002. Zarys struktur organizacyjnych oraz działań

W latach 1989–1990 rozpoczęto proces transformacji ustrojowej w Polsce obejmujący praktycznie wszystkie dziedziny życia polityczno-gospodarczo-społecznego kraju. Państwa, które po wielu latach systemu socjalistycznego w sposób istotny zmieniało kurs swojej polityki. Siłą rzeczy przemiany te objęły służby specjalne i w tym przypadku były związane z likwidacją cywilnych i wojskowych organów bezpieczeństwa oraz powołaniem do życia nowych formacji.

Jeden z autorów reform polskich służb specjalnych – prof. Jan Widacki – w następujący sposób wspominał wydarzenia z jesieni 1989 roku: „Przy okazji prac zespołowych, odbyliśmy konferencję prasową z udziałem telewizji. Przedstawiałem na niej założenia naszego projektu. Powiedziałem wtedy, że SB zostanie rozwiązana, a w miejsce tej formacji zostanie powołany, potrzebny przecież także w państwie demokratycznym, Urząd Ochrony Państwa. W swoim przekonaniu, nie podałem nazwy urzędu, tylko opisałem jego rolę. Chodziło o urząd, który będzie zwalczał zagrożenia dla państwa i jego porządku konstytucyjnego i w tym sensie je ochraniał. Określenie to poszło w świat. Odtąd ten właśnie opis funkcji urzędu, podchwycony przez media i pracujących nad projektem rządowym, stał się nazwą własną”¹⁴.

Oczywistą konsekwencją ustaleń Okrągłego Stołu z 1989 roku było to, iż wiosną 1990 roku uchwalono Ustawę z 6 kwietnia o UOP. Ten akt prawny jest początkiem procesu kształtowania się służb specjalnych niepodległej Rzeczypospolitej¹⁵. Powstanie rządu Tadeusza Mazowieckiego dało możliwość rozpoczęcia reform polskich służb specjalnych. Komunistyczne organy bezpieczeństwa z powodów oczywistych nie mogły dłużej działać. SB wiązana była z komunistycznym totalitaryzmem, a jej funkcjonariusze byli odpowiedzialni za wiele represji, włącznie z morderstwami¹⁶.

Od 4 lipca 1990 roku struktura organizacyjna UOP składała się z: Zarządu Wywiadu, Zarząd Kontrwywiadu, Zarządu Śledczego, Biura Koordynacji i Prognoz, Biura Prezydenckiego, Biura Analiz i Informacji, Biura Obserwacji, Biura Techniki, Biura Ewidencji i Archiwum, Biura Szyfrów, Biura Finansów, Biura Kadr oraz Biura Administracyjno-Gospodarczego. 15 czerwca 1990 roku, na mocy zarządzenia ministra spraw wewnętrznych, powołano do życia jednostki terenowe UOP, tj. 14 delegatur. Zlokalizowano je w Krakowie, Rzeszowie, Białymstoku, Gdańsku, Bydgoszczy, Katowicach, Lublinie, Olsztynie, Łodzi, Opolu, Radomiu, Poznaniu, Szczecinie i Wrocławiu. Utworzono również podległe im Wydziały Zamiejscowe w wybranych miastach. Kształcenie kadr powierzono Centralnemu Ośrodkowi Szkolenia UOP w Łodzi. Natomiast Zarząd Wywiadu UOP posiadał własną placówkę szkoleniową – Ośrodek Kształcenia Kadr Wywiadowczych działający w Kiejkutach Starych¹⁷.

¹⁴ J. Widacki (2010). *Prehistoria UOP*. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne. 20-lecie UOP/ABW”, Emów, s. 20.

¹⁵ R. Leśkiewicz (2016). *Od Służby Bezpieczeństwa do Urzędu Ochrony Państwa*. „Dzieje Najnowsze”, Rocznik XLVIII, Warszawa, s. 1.

¹⁶ *Ibidem*, s. 186.

¹⁷ W. Bagieński (2022). *Projektowanie struktury organizacyjnej Urzędu Ochrony Państwa przez oficerów Służby Bezpieczeństwa w pierwszych miesiącach 1990 roku*. „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, Tom 15, Warszawa, s. 392. Zobacz też: *Zarządzenie nr 39 Prezesa*

W 1990 roku rozpoczął się proces budowy nowych służb. Nie przebiegał on bezproblemowo, bowiem napływ nowych funkcjonariuszy, niezwiązanych ze strukturami SB, okazał się największym problemem, szczególnie dla powstających jednostek terenowych¹⁸. Trzonem kadry UOP byli pozytywnie zweryfikowani funkcjonariusze SB, a dyrektorami większości zarządów i biur zostali mianowani byli oficerowie pracujący w służbach przed 1990 rokiem. Wyjątkiem było Biuro Analiz i Informacji składające się w większości z nowo przyjętych funkcjonariuszy¹⁹.

Metody działania delegatur UOP i ich stan kadrowy nie są dokładnie znane. Z dostępnych publikacji wynika jednak, że ich struktura organizacyjna była pewną formą odzwierciedlenia struktury centrali tej służby. Na poziomie delegatury UOP działały wydziały: kontrwywiadu, śledczy, analiz i informacji, obserwacji, ewidencji i archiwum, szyfrów, techniki, kadr, finansów i administracji. W terenie nie powołano wydziałów pionu wywiadu. W to miejsce utworzono jednak kilkusobowe komórki wywiadu podległe merytorycznie i organizacyjnie bezpośrednio Dyrektorowi Zarządu Wywiadu UOP. Wydziałami i sekcjami kierowali naczelnicy podlegli szefowi delegatury. Natomiast ci nie podlegali dyrektorom biur i zarządów na szczeblu centralnym, gdyż posiadali równoważne stanowiska, podlegając bezpośrednio szefowi UOP. W Wydziałach Zamiejscowych utworzono komórki kontrwywiadu, szyfrów, obserwacji i administracyjno-gospodarcze. Jednostki te podlegały organizacyjnie i merytorycznie pod właściwych terenowo szefów (w późniejszych latach UOP dyrektorów delegatur – przyp. A.M.) delegatur UOP²⁰.

W 1995 roku na UOP nałożono zadania związane z wykrywaniem przestępstw godzących w podstawy ekonomiczne państwa oraz przestępstw mających zasięg lub charakter międzynarodowy. Zagadnienia te były związane z nielegalnym wytwarzaniem, posiadaniem i obrotem amunicją, bronią, materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi lub psychotropowymi oraz materiałami jądrowymi i promieniotwórczymi. Zmiany wynikały z praktyki pierwszych lat działania UOP oraz systemu bezpieczeństwa demokratycznej Polski. Od 1990 roku miał miejsce proces istotnych przeobrażeń ekonomicznych, kierujący Polskę do tendencji ogólnoswiatowych. Przestępczość zaczęła przyjmować istotny zorganizowany charakter i profesjonalizm. Ewaluowały metody oraz specyfika przestępczego działania²¹.

Rady Ministrów z dnia 4 lipca 1990 roku w sprawie szczegółowego określenia zadań oraz struktury organizacyjnej Urzędu Ochrony Państwa (2013). W: A. Jusupović, R. Leśkiewicz (red.). *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*. Wydawnictwo IPN. Warszawa, s. 305–307.

¹⁸ S. Galij-Skarbińska (2020). *Między opcją zerową a kontynuacją. Reforma cywilnych służb specjalnych w Polsce w latach 1989–1990*. „Wolność i Solidarność”, 11–12, Gdańsk, s. 220.

¹⁹ W. Graca, H. Spustek (2019). *Rola byłych funkcjonariuszy komunistycznych służb specjalnych w cywilnym wywiadzie i kontrwywiadzie Polski i Czech w latach 1989–2018*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, 1, Wrocław, s. 100–101.

²⁰ S. Galij-Skarbińska. *Rola byłych funkcjonariuszy... Op. cit.*, s. 221.

²¹ P. Kęsek (2020). *Ewolucja zadań policyjnych wykonywanych przez służby specjalne na przykładzie Urzędu Ochrony Państwa oraz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate”, Kraków, 10 (1), s. 203.

Rozszerzone kompetencje UOP związane z wykrywaniem przestępstw godzących w podstawy ekonomiczne państwa oraz istotnych czynów dotyczących nielegalnej produkcji, posiadania narkotyków i ich obrotu oraz bronią i materiałami jądrowymi mającymi charakter lub zasięg międzynarodowy stały się nowymi wyzwaniami dla tej służby²².

Ustawa o UOP nie zawierała definicji pojęcia „podstawy ekonomiczne państwa”. Podstawy ekonomiczne państwa należy interpretować jako pojęcie związane z bezpieczeństwem ekonomicznym i należy wnioskować, że sformułowanie „podstawy państwa” dotyczy ustroju, naczelných zasad konstytucji i głównych organów ustroju. Natomiast „ekonomiczne podstawy państwa” to definicja związana z zasadami konstytucyjnymi aspektów finansowych, gospodarczych państwa. Termin miał na celu wskazanie podziału przestępstw gospodarczych na dwie kategorie: te, będące w kompetencjach Policji, tzw. mniejszej wagi, i te, którymi miał zajmować się UOP, tzw. sprawy gospodarcze o większym ciężarze gatunkowym. Miało to na celu również nie doprowadzić do kolizji w działaniach UOP i innych instytucji²³. UOP powyższe zadania realizował w ramach utworzonego Zarządu Ochrony Ekonomicznych Interesów Państwa. Pion ten skupiał się na identyfikowaniu i zwalczaniu przedmiotowych zagrożeń, co wpisywało się też w zakres funkcji kontrolno-ochronnej UOP²⁴.

Poza działalnością wywiadowczą i kontrwywiadowczą w zainteresowaniu takiej służby jak UOP były zagadnienia związane z rozpoznawaniem organizacji antysystemowych, prowadzących działalność sprzeczną z porządkiem konstytucyjnym państwa, w tym przypadku organizacji terrorystycznych i ekstremistycznych. Ponadto zajmowała się ochroną tajemnicy państwowej i służbowej, monitorowaniem życia społecznego i politycznego pod kątem zagrożeń dla porządku konstytucyjnego oraz badaniem kadr do służby na wysokich stanowiskach państwowych²⁵.

Niezwykle istotnym elementem działania UOP był aspekt ochrony tajemnicy państwowej i sprawdzania osób obejmujących istotne stanowiska państwowe. Było to związane z prowadzeniem przez UOP postępowań sprawdzających wobec osób ubiegających się o dostęp do tajemnicy państwowej. Ten zakres działalności związany był z tzw. bezpieczeństwem osobowym. Drugim aspektem działalności były czynności kontrolne w administracji państwa związane ze stopniem ochrony informacji niejawnych²⁶. Niezwykle ważnymi płaszczyznami działalności UOP były zadania związane z „przygotowywaniem dla najwyższych organów władzy i administracji państwowej informacji i analiz istotnych dla bezpieczeństwa państwa oraz kryptograficzna ochrona wiadomości stanowiących tajemnicę państwową i służbową, przekazywanych przez

²² *Ibidem*, s. 204.

²³ *Ibidem*, s. 209–210.

²⁴ T. Kuć (2016). *Funkcje służb specjalnych RP w świetle regulacji prawnych*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Seria: Administracja i Zarządzanie”, 110, s. 146.

²⁵ M. Kolaszyński (2016). *Status ustrojowy polskich służb specjalnych po 1989 roku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, s. 107.

²⁶ *Ibidem*, s. 163.

techniczne środki łączności na potrzeby organów administracji państwowej i państwowych instytucji finansowych i gospodarczych”²⁷.

Słusznie zaważa M. Kolaszyński, iż „już w momencie powstania UOP ustawodawca miał świadomość wagi informacji dla bezpieczeństwa państwa”²⁸. UOP jako służba specjalna w przypadku pozyskania w sposób niejawnny informacji strategicznych dla bezpieczeństwa Polski, zgodnie z art. 11 ust. 2 Ustawy o UOP (w brzmieniu obowiązującym od 10 maja 1990 do 1 października 1996 roku), miał obowiązek ich niezwłocznego przekazywania Prezesowi Rady Ministrów i ministrowi spraw wewnętrznych²⁹.

UOP był służbą specjalną, jaka powstała w specyficznych realiach wynikających ze zmian ustrojowych po 1989 roku. Był też pewnym trudnym eksperymentem, gdyż łączył „stare” i „nowe”. Z biegiem czasu stało się jasne, że z wielu powodów, o których będzie jeszcze mowa w dalszej części tekstu, formacja ta będzie obiektem zmian lub ponownej reformy.

Rozwiązanie UOP i powołanie do życia AW oraz ABW

2002 rok to koniec działalności UOP. Na podstawie Ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu służba ta została rozwiązana, a na jej miejsce powołano dwie formacje odpowiadające za wywiad i kontrwywiad, tj. Agencję Wywiadu oraz Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Zgodnie z art. 221 Ustawy o ABW i AW rozwiązano UOP, co potwierdzono też w art. 234. Na jego podstawie straciła moc Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa. Od tej chwili rozpoczął się nowy okres w dziejach polskich cywilnych służb specjalnych³⁰.

Jednym z priorytetów SLD podczas kampanii wyborczej do parlamentu w 2001 roku była reforma służb specjalnych w Polsce. Po powstaniu rządu Leszka Millera utworzono specjalny zespół pod przewodnictwem Zbigniewa Siemiątkowskiego, który zainicjował pracę w tym zakresie. Zespół składał się w większości z byłych funkcjonariuszy SB zwolnionych w latach 1997–2001 ze służby w UOP i powiązany był z Zespołem ds. cywilnej i demokratycznej kontroli służb specjalnych, działającym od 2000 roku w ramach Rady Krajowej SLD. Wspierany był też przez Fundację Instytutu Problemów Bezpieczeństwa. Wyniki pracy tych podmiotów zostały opublikowane w broszurze „Opcja 2001”, opisującej założenia nowego systemu służb specjalnych w Polsce³¹.

²⁷ Ustawa o Urzędzie Ochrony Państwa z dnia 6 kwietnia 1990 roku. Dz.U.1999.51.526, art. 1. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/urzed-ochrony-panstwa-16793594> [dostęp: 19.08.2024].

²⁸ M. Kolaszyński. *Status ustrojowych polskich służb...* Op. cit., s. 149.

²⁹ P. Burczaniuk (red.). (2021). *Prawne aspekty funkcjonowania służb specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*. Wydawnictwo Centralny Ośrodek Szkolenia ABW. Emów, s. 18.

³⁰ R. Leśkiewicz (2015). *Formalno-prawne aspekty powstania Urzędu Ochrony Państwa*. W: Z. Nawrocki (red.). *UOP/ABW 2015. Urząd Ochrony państwa 1990–2002*. Wydawnictwo Centralny Ośrodek Szkolenia ABW. Emów, s. 85.

³¹ G. Małecki (2017, 7 maja). *Reforma służb specjalnych z perspektywy 15 lat*. https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2023/06/Raport_reforma_sluzb_FKP.pdf, s. 1 [dostęp: 20.08.2024].

Były funkcjonariusz UOP tak wspomina ten okres: „W 2001 roku pojawiły się sygnały o planowanym rozwiązaniu UOP i utworzeniu nowych służb. Budziło to ogromne emocje w szeregach kadry UOP, bowiem było wiadomym, że reformę przeprowadzi zwycięski obóz rządowy SLD. Mieszane uczucia i obawy co do dalszych losów towarzyszyły większości kadry naszej służby. Widać było jednak ewidentne uczucie zadowolenia i oczekiwania ze strony »starych«, czyli byłych funkcjonariuszy SB pozytywnie zweryfikowanych w 1990 roku i pracujących nadal. Wiedzieliśmy, że oczekują oni istotnego odwrócenia symetrii służbowych i przejęcia określonych stanowisk funkcyjnych. W tym czasie w naszej rzeszowskiej delegaturze UOP prawie wszystkie stanowiska kierownicze obsadzone były przez osoby przyjęte do służby po 1990 roku”³².

Okres przed rozwiązaniem UOP przedstawia też drugi funkcjonariusz tej służby: „W 2001 roku w naszej rzeszowskiej delegaturze, jak i w całej firmie, panowała specyficzna atmosfera oczekiwania i niepokoju, co będzie dalej. Pojawiały się przeróżne spekulacje o charakterze sensacji, kto będzie dowodził służbą, jaka ona będzie, kto zostanie zwolniony, a kto obejmie konkretne stanowiska. Oczywiście większość kadry była przekonana, że nadchodzi czas byłych funkcjonariuszy SB, bowiem wybory wygra SLD, zatem do służby wrócą ci, co zostali z niej zwolnieni, a będą im pomagać ci, którzy przyjęci zostali z SB do UOP po 1990 roku. Widać było to w zachowaniu tzw. starych, którzy specjalnie tego nie ukrywali i twierdzili nawet, że teraz to przyjdzie czas rewanżu”³³.

Oficjalnie SLD, reprezentowane w tej materii przez Siemiątkowskiego, twierdziło, że chce zmiany strukturalnej wywiadu i kontrwywiadu. Miało to wpłynąć na lepszą efektywności ich działania. Faktycznym, skrywanym celem reformy miało być dokonanie czystek wśród kadry kierowniczej UOP z okresu rządów Akcji Wyborczej Solidarność, czyli pokolenia funkcjonariuszy rozpoczynających pracę po 1990 roku. W konsekwencji ster władzy w nowych służbach miał przejść w ręce lojalnej wobec SLD grupy funkcjonariuszy wywodzących się z SB. Temu miała służyć likwidacja UOP i powołanie w jego miejsce dwóch odrębnych instytucji wzorem brytyjskich MI-5 oraz MI-6³⁴.

Były funkcjonariusz UOP twierdzi, że: „Jesienią 2001 roku pojawiła się w naszej delegaturze swoista giełda nazwisk osób, które wrócą do firmy lub obejmą w rzeszowskiej delegaturze kierownicze stanowiska. Wymieniano osobę płk Janusza W., byłego wiceszefa i szefa tej delegatury, byłego funkcjonariusza SB, który formalnie przebywał od jakiegoś czasu na emeryturze, ale było wiadomym wśród nas, że aktywnie działał w strukturach SLD. Był dobrym znajomym Zdzisława Siewierskiego [w latach 2001–2003 wojewoda podkarpacki – przyp. aut.] z SLD i rzekomo dobrym znajomym Siemiątkowskiego. Wymieniano również osobę byłego naczelnika jednego z najważniejszych wydziałów w delegaturze – Ryszarda K., zwanego wśród kolegów jako »Jacek«. Również był byłym funkcjonariuszem SB i odszedł ze służby po zaledwie 15 latach pracy. W rozmowach pomiędzy nami panowało przekonanie, że jako pierwsi

³² Relacja byłego funkcjonariusza UOP nr 1.

³³ Relacja byłego funkcjonariusza UOP nr 2.

³⁴ G. Małecki. *Reforma służb specjalnych... Op. cit.*, s. 1.

odwołani zostaną: dyrektor delegatury, tj. ppłk Michał S.³⁵, który pochodził ze struktur »Solidarności«, był członkiem komisji weryfikacyjnej ds. SB w 1990 roku i pierwszym szefem naszej delegatury, oraz jego zastępcą ppłk Mariusz J., pochodzący już z nowego naboru po 1990 roku. Rozmowy te budziły ogromne emocje i powodowały, że kadra dzieliła się na dwa zasadnicze obozy: »starych« i »nowych«. Ponadto było widać ma-razem w pracy, bowiem część kadry kierowniczej średniego szczebla zwlekała z podejmowaniem pewnych decyzji, aby po reformie nie odpowiadać dyscyplinarnie lub nie podpaść nowej władzy. Widać było rodzący się serwilizm³⁶.

Przeciwnicy reformy twierdzili, że rozwiązanie UOP i zwolnienie części jego kadry skutkować będzie długotrwałym regresem działalności w zakresie bezpieczeństwa państwa. Wskazywano ponadto, że reforma jest faktycznie formą odwetu na kierownictwie UOP z okresu rządów AWS dokonanego przez SLD oraz związanych z tą partią byłych funkcjonariuszy SB usuniętych ze służby w UOP. Na mocy ustawy zlikwidowano UOP, a na jego miejsce powołano Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego z Andrzejem Barcikowskim jako szefem i Agencję Wywiadu, na czele której stanął Siemiątkowski – obaj byli czynnymi politykami SLD. W praktyce reforma polegała na wyłączeniu z UOP Zarządu Wywiadu i przeformowania go na AW oraz nazwaniu pozostałej struktury ABW. Reforma skutkowałą zwolnieniem prawie 500 funkcjonariuszy przyjętych do UOP po 1990 roku, w tym znacznej części jego kadry kierowniczej. Wolne stanowiska obsadzone zostały przez funkcjonariuszy wywodzących się z SB, w tym tych ponownie przyjętych do służby z emerytury, cieszących się zaufaniem SLD³⁷.

Potwierdza powyższe informacje były funkcjonariusz UOP, twierdząc, iż: „po jesiennych wyborach 2001 roku stało się jasnym, że los UOP jest przesadzony. Jednym z pierwszych odwołanych ze stanowiska służbowego był dyrektor delegatury w Rzeszowie ppłk Michał S. Jego miejsce zajął były funkcjonariusz SB, będący wice naczelnikiem jednego z wydziałów kpt. Kazimierz R. Wywołało to pewne zdziwienie, bowiem reprezentował kadrę średniego szczebla, ale jednocześnie było to nader symptomatyczne, bowiem kpt. Kazimierz R. nie został mianowany na stanowisko dyrektora, lecz powierzono mu pełnienie obowiązków tzw. p.o. Kilka miesięcy później dyrektorem delegatury został mianowany mjr Ryszard K., były funkcjonariusz SB i UOP, który od około dwóch lat przebywał na emeryturze i pracował w jednej z prywatnych firm w Rzeszowie. O nim w naszej delegaturze krążyły pogłoski, że jest bardzo dobrym znajomym rzeszowskiego posła SLD Wiesława Ciesielskiego. Jego zastępcą został kpt. Kazimierz R. Drugim zastępcą została mjr Tamara T.-L., która pracowała w centrali UOP w Warszawie, a przed 1990 roku była funkcjonariuszką SB w Przemyśle. Następnie

³⁵ Zobacz: Michał Jan Stręk (2010). *Wyzwanie*. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne. 20 lecie UOP/ABW”, 20, Emów, s. 70–74.

³⁶ *Relacja byłego funkcjonariusza UOP nr 1*.

³⁷ G. Małecki. *Reforma służb specjalnych... Op. cit.*, s. 2. Zobacz także: M. Gałka (2013). *Reformy służb specjalnych III RP*. „Poliarchia”, 1, s. 178–179; Czupryk M., Dunaj K., Karpiuk M., Prokop K. (red.). (2016). *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Olsztyn, s. 99–100; Czarnojańczyk P. (2013). *Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego*. W: A. Gronkiewicz, A. Ziółkowska (red.). *Agencje i podmioty podobne w strukturze administracji publicznej*. Forma Studio. Katowice, s. 108–127.

byli funkcjonariusze SB objęli stanowiska najważniejszych wydziałów w delegaturze: kontrwywiadu oraz wewnętrznego. Podobne zmiany miały miejsce w innych delegaturach ABW oraz centrali przy ul. Rakowieckiej w Warszawie. Kadra kierownicza średniego szczebla wywodząca się z naboru po 1990 roku była częściowo odsunięta na boczny tor. Niektórzy jednak bardzo szybko układali się z nową dyrekcją, budząc niesmak i krytykę w gronie funkcjonariuszy. Zdarzały się przypadki zwalniania z pracy lub zmuszania do odejścia na emeryturę³⁸.

UOP w okresie swojego istnienia odnotowywał sukcesy oraz porażki. Jednym z sukcesów było zatrzymanie szpiega Rosji działającego w Polsce. Marek Zieliński pracował w MSW. Zatrzymany został w 1993 roku w trakcie przekazywania attaché wojskowemu Federacji Rosyjskiej materiałów z MSW. Attaché – Wiktor Łomakin – został wydany z Polski wraz z jeszcze jednym dyplomata. Zieliński dostał wyrok dziewięciu lat więzienia za szpiegostwo. UOP rozpracował aferę Art-B i FOZZ. W latach 90. UOP prowadziło operacje z udziałem zachodnich służb. W działaniach tych odgrywali poważną rolę dawni funkcjonariusze SB, co pozwoliło na uwiarygodnienie UOP na Zachodzie. Jedną z pierwszych operacji UOP miała miejsce w trakcie wojny w Iraku w 1990 roku. Dzięki działaniom Zarządu Wywiadu UOP z Gromosławem Czempińskim na czele udało się ewakuować amerykańskich dyplomatów z terenu Bliskiego Wschodu i wesprzeć działania CIA. Ponadto wywiad UOP zdobył szczegółowe plany Bagdadu sporządzone przez polskich inżynierów i przekazał je stronie amerykańskiej, co wpłynęło na precyzję bombardowań irackiej stolicy. W latach 90. XX wieku odnotował wiele innych sukcesów: w 1992 i 1993 roku przy współpracy z angielskimi służbami przeprowadzono operację „Kontener”, w ramach której UOP przeprowadził kontrolowaną sprzedaż środków pola walki terrorystom z IRA, które z Gdyni dotarły do Anglii i zostały zatrzymane przez MI5 w porcie docelowym³⁹.

Według byłego funkcjonariusza UOP: „Służba ta nie była wolna od problemów. Dotyczyły one spraw stricte operacyjnych, o których nie mogę mówić, ale również trudnych relacji interpersonalnych pomiędzy kadrą UOP. Zawsze widać było pewną dozę nieufności, czasami rywalizacji i niechęci ze strony »starych« wobec »nowych«. Nie przekładało się to jednak na meandry pracy. Nasza rzeszowska delegatura miała również sukcesy na polu operacyjnym. Moim zdaniem po likwidacji UOP i utworzeniu ABW nie nastąpiły żadne istotne zmiany w pracy”⁴⁰.

Działania UOP spotykały się również z krytyką. W 1993 roku światło dzienne ujrzała tajna instrukcja związana z inwigilacją prawicy, w tym Porozumienia Centrum. Kontrowersyjna była rola UOP w sprawie „Olina” – oskarżenia byłego premiera Józefa Oleksego o współpracę z wywiadem Rosji. Koniec UOP związany był z licznymi zwolnieniami kadry – 29 czerwca 2002 roku od 400 do 500 funkcjonariuszy UOP zostało zwolnionych ze służby. Likwidacja UOP i utworzenie ABW miało swoje polityczne

³⁸ *Relacja byłego funkcjonariusza UOP nr 2.*

³⁹ W. Głowacki (2015, 5 lipca). *Urząd Ochrony Państwa. 12 lat historii zapomnianej służby*. <https://i.pl/urzed-ochrony-panstwa-12-lat-historii-zapomnianej-sluzby/ar/3925177> [dostęp 21.08.2024].

⁴⁰ *Relacja byłego funkcjonariusza UOP nr 1.*

przesłanki. SLD mocno krytykował działalność UOP pod rządami AWS – szczególną niechęcią darzono ówczesnego ministra koordynatora Janusza Pałubickiego. Likwidacja UOP została zrealizowana bez istotnych sprzeciwów. W jej szeregach ponownie zatrudniono wielu byłych funkcjonariuszy SB w większości na stanowiskach kierowniczych⁴¹.

Były funkcjonariusz UOP: „Po likwidacji UOP wielu funkcjonariuszy straciło pracę. Nie podawano nam żadnych powodów takiej decyzji – dostawałeś rozkaz personalny i albo byłeś zatrudniony w ABW, albo zwolniony. Wiedzieliśmy, że należy przeczekać czas rządów SLD. Byliśmy pewni, że ze zmianą rząd odejdą ze służby funkcjonariusze SB, bowiem objęli oni określone stanowiska służbowe, co było związane z wysokimi grupami uposażenia i dodatkami służbowymi. Z takiej pozycji mogli odejść ze służby z wysoką emeryturą. Ucieczka byłych funkcjonariuszy SB ze struktur ABW rozpoczęła się w 2005 roku przed kolejnymi wyborami parlamentarnymi”⁴².

Urząd Ochrony Państwa funkcjonował do dnia 29 czerwca 2002 roku, kiedy to w życie weszła Ustawa z dnia 24 maja 2002 roku o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu. Rozdzieliła kompetencje w zakresie prowadzenia wywiadu i kontrwywiadu cywilnego. Szef UOP podlegał bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów. Likwidacja UOP i utworzenie ABW i AW w 2002 roku nie przyniosły zmiany podległości służb specjalnych, których szefowie podlegali premierowi, a ich działalność podlegała kontroli Sejmu⁴³.

Jedyną istotną kwestią ewidentnie widoczną było rozdzielenie kompetencji wywiadowczych i kontrwywiadowczych. Zmian w zasadach dotyczących prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych czy też analityczno-informacyjnych wykonywanych na podstawie odrębnych aktów szczegółowych ze względu na ich niejawnych charakter nie znamy.

Zakończenie

Widmo likwidacji UOP pojawiło się znacznie wcześniej niż w 2002 roku, kiedy to przeprowadzono formalną reformę polskich służb. Pewne symptomy skomplikowanych uwarunkowań politycznych pojawiły się znacznie wcześniej. Po latach stan ten opisywał jeden z prominentnych funkcjonariuszy tej służby: „zaczęło się to zmieniać (...), po wygraniu przez SLD wyborów w 1993 roku. Ten duch SB zaczął wtedy powracać. Najpierw sączył się pomału, a potem to przyspieszało w miarę, jak byli funkcjonariusze SB zaczęli przejmować funkcje kierownicze w UOP, które wcześniej zajmowali ludzie z nowego nadania. Ten ruch rozpoczął się w 1994 roku, gdy szefem urzędu został płk Gromosław Czempieński, a ogromnego przyspieszenia nabrał w 1996 roku po słynnej aferze »Olina«, gdy na czele UOP stanął płk Kapkowski”⁴⁴.

⁴¹ W. Głowacki (2015, 5 lipca). *Urząd Ochrony Państwa... Op. cit.*

⁴² *Relacja byłego funkcjonariusza UOP nr 1.*

⁴³ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz. U. 2002, nr 74, poz. 676).

⁴⁴ G. Małecki (2021, 21 czerwca). „Gdy trafiłem do UOP, znalazłem się w nieco innej rzeczywistości, niż sądziłem”. <https://www.polskieradio.pl/8/6479/artykul/2760202,gdy-trafilem-do-uop-znalazlem-sie-w-nieco-innej-rzeczywistosci-niz-sadzilem> [dostęp: 21.08.2024].

Płaszczyzna badawcza dotycząca służb specjalnych jest obszarem niezwykle skomplikowana, co przyznają również naukowcy⁴⁵. Niejawny charakter działalności wywiadu i kontrwywiadu oraz realizowane przez nie strategiczne działania mające wyjątkową wrażliwość przez długi okres nie sprzyjają prowadzonym badaniom naukowym.

Służby specjalne są również „łakomym kąskiem” dla polityków chcących w pełni kontrolować ich działalność i mieć wpływ na realizowane przez nie zadania. Nie chodzi w tym przypadku o zasady demokratycznej kontroli nad działalnością służb specjalnych. Ta kwestia w państwie prawa nie powinna budzić wątpliwości. Rzecz dotyczy wykorzystania służb specjalnych do realizacji działań nie dla interesu państwa, ale interesu danej partii politycznej. SLD do planowanej reformy przygotowywał się przez dłuższy czas, prowadząc w tym zakresie intensywne prace studyjne. Jednak przeprowadzona przez tą partię reforma służb specjalnych w Polsce polegająca na likwidacji UOP i utworzeniu ABW oraz AW miała zdecydowanie polityczne uwarunkowania.

Bibliografia

- Bagieński W. (2022). *Projektowanie struktury organizacyjnej Urzędu Ochrony Państwa przez oficerów Służby Bezpieczeństwa w pierwszych miesiącach 1990 r.* „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, Tom 15. Warszawa.
- Burczaniuk P. (red.). (2021). *Prawne aspekty funkcjonowania służb specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*. Wydawnictwo Centralny Ośrodek Szkolenia ABW. Emów.
- Ciesielski N.M. (2023). *Ewolucja służb specjalnych w Polsce. Wymiar prawno-społeczny*. „Journal of Modern Science”, 4 (53). Józefów.
- Czarnojańczyk P. (2013). *Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego*. W: A. Gronkiewicz, A. Ziółkowska (red.). *Agencje i podmioty podobne w strukturze administracji publicznej*. Forma Studio. Katowice.
- Czupryk M., Dunaj K., Karpiuk M., Prokop K. (red.). (2016). *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia prawne i administracyjne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Olsztyn.
- Galij-Skarbińska S. (2020). *Między opcją zerową a kontynuacją. Reforma cywilnych służb specjalnych w Polsce w latach 1989–1990*. „Wolność i Solidarność”, 11–12. Gdańsk.
- Gałka M. (2013). *Reformy służb specjalnych III RP*. „Poliarchia”, 1. Kraków.
- W. Głowacki W. (2015, 5 lipca). *Urząd Ochrony Państwa. 12 lat historii zapomnianej służby*. <https://i.pl/urzed-ochrony-panstwa-12-lat-historii-zapomnianej-sluzby/ar/3925177> [dostęp: 21.08.2024].
- Graca W., Spustek H. (2019). *Rola byłych funkcjonariuszy komunistycznych służb specjalnych w cywilnym wywiadzie i kontrwywiadzie Polski i Czech w latach 1989–2018*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”, 1. Wrocław.
- Grochowski R. (2013). *Rola służb specjalnych w demokratycznym państwie prawa*. „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 4. Poznań.

⁴⁵ Zobacz: A. Gruszczyk, A. Lewandowski, A. Nyzio (2024). *Polskie studia wywiadowcze. Stan i perspektywy badań*. Wydawnictwo Księgarnia Akademicka. Kraków.

- Grzegorowski Z. (2011). *Instytucja „służby specjalne” a rzeczywistość funkcjonowania państwa polskiego. Wybrane zagadnienia*. „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, 8. Gdańsk.
- Jobda W. (2004). *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa*. W: J. Ziółkowski (red.) *Bezpieczeństwo Polski u progu XXI wieku*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji. Lublin.
- Kaczmarczyk-Kłak K. (2020). *Służby specjalne w systemie administracji bezpieczeństwa wewnętrznego*. „Prawo i Więź”, 3 (33). Sopot.
- Kęsek P. (2020). *Ewolucja zadań policyjnych wykonywanych przez służby specjalne na przykładzie Urzędu Ochrony Państwa oraz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate”, 10 (1). Kraków.
- Kolaszyński M. (2016). *Status ustrojowy polskich służb specjalnych po 1989 roku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków.
- Kuć T. (2016). *Funkcje służb specjalnych RP w świetle regulacji prawnych*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Seria: Administracja i Zarządzanie”, 110. Siedlce.
- Larecki L. (2007). *Wielki Leksykon Służb Specjalnych Świata*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa.
- Leśkiewicz R. (2015). *Formalno-prawne aspekty powstania Urzędu Ochrony Państwa*. W: Z. Nawrocki (red.). *UOP/ABW 2015. Urząd Ochrony Państwa 1990–2002*. Wydawnictwo Centralny Ośrodek Szkolenia ABW. Emów.
- Leśkiewicz R. (2016). *Od Służby Bezpieczeństwa do Urzędu Ochrony Państwa*. „Dzieje Najnowsze”, Rocznik XLVIII. Warszawa.
- Małecki G. (2017, 7 maja). *Reforma służb specjalnych z perspektywy 15 lat*. https://pula-ski.pl/wp-content/uploads/2023/06/Raport_reforma_sluzb_FKP.pdf, s.1 [dostęp: 20.08.2024].
- Małecki G. (2021, 21 czerwca). *„Gdy trafiłem do UOP, znalazłem się w nieco innej rzeczywistości, niż sądziłem”*. <https://www.polskieradio.pl/8/6479/artykul/2760202,gdy-trafilem-do-uop-znalazlem-sie-w-nieco-innej-rzeczywistosci-niz-sadzilem> [dostęp: 21.08.2024].
- Relacja byłego funkcjonariusza UOP nr 1.*
- Relacja byłego funkcjonariusza UOP nr 2.*
- Roman Ł., Winogrodzki G. (2016). *Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej. Józefów.
- Rydlowski R. (2009). *Kształt systemu instytucjonalnego bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce*. W: S. Sulowski, M. Brzeziński (red.). *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*. Dom Wydawniczy Elipsa. Warszawa.
- Stręk J.M. (2010). *Wyzwanie. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne. 20 lecie UOP/ABW”*, 20. Emów.
- Ustawa o Urzędzie Ochrony Państwa z dnia 6 kwietnia 1990 roku. Dz.U.1999.51.526.
- Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu. Dz. U. 2002, nr 74, poz. 676.
- Widacki J. (2010). *Prehistoria UOP. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne. 20-lecie UOP/ABW”*, 20. Emów.
- Wijatkowski M. (2010). *Polskie służby specjalne jako przedmiot zainteresowania nauk politycznych*. „Atheneum. Polskie Studia Politologiczne”, 25. Toruń.

- Wojciechowski K. (1995). *Encyklopedia szpiegostwa*. Wydawnictwo Spar. Warszawa.
- Zarządzenie nr 39 Prezesa Rady Ministrów z dnia 4 lipca 1990 roku w sprawie szczegółowego określenia zadań oraz struktury organizacyjnej Urzędu Ochrony Państwa (2013). W: A. Jusupović, R. Leśkiewicz (red.). *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990)*. Zbiór studiów. Wydawnictwo IPN. Warszawa.
- Żebrowski A. (2005). *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej (wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*. Oficyna Wydawnicza Abrys. Kraków.